

Mateusz Pszczyński

Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0002-3654-1795

mpszczyński@uni.opole.pl

Social scoring* w usługach kredytowych w kontekście prawa o sztucznej inteligencji

Ekonomiczne korzenie social scoringu

Koncepcja oceny społecznej, tzw. social scoringu, wywodzi się z nauk ekonomicznych, które zajmują się m.in. analizą zachowań społecznych na rynku finansowym. Jej głównym celem jest ocena wiarygodności kredytowej jednostek, identyfikacja ryzyk związanych z udzielaniem kredytów oraz kreacja i ocena samych produktów kredytowych. Integracja danych prywatnych zgromadzonych przez instytucje finansowe z danymi publicznymi oraz informacjami dotyczącymi zachowań w Internecie pozwoliła na wykrycie istotnych zależności, które mają wpływ na podejmowane decyzje kredytowe i tym samym redukują ryzyko defraudacji.

Rozwój rozwiązań social scoringu w sektorze kredytowym i bankowym ma silną podbudowę ekonomiczną, gdzie na uwagę zasługują poglądy Stiglitz'a i Weissa z lat 80. XX w.¹, dotyczące ekonomii instytucjonalnej czy teorii gier. Początek rozwoju credit scoringu datuje się na lata 30. i 40. ubiegłego wieku – wówczas David Durand przedstawił badania odnoszące się do oceny dobrych i złych kredytów w oparciu o kojarzenie cech podobnych, określonych w sposób obiektywny, z wykorzystaniem metod statystycznych. Danymi dla początkowych modeli scoringowych były dane socjodemograficzne, takie jak wiek, płeć, stabilność zamieszkania, zawód, branża zawodowa, stabilność zatrudnienia czy produkty finansowe wykorzystane przez osobę ocenianą². Kolejnym etapem wykorzystywania credit scoringu było masowe przyznawanie w świecie zachodnim kart kredytowych w latach 70. XX w. wraz z innymi metodami wią-

* Badania finansowane z projektu NCN Miniatura 6 nr 2022/06/X/HS5/01089.

¹ J.E. Stiglitz, A. Weiss, *Credit rationing in markets with imperfect information*, „American Economic Review” 1981, vol. 71(3), s. 393–410.

² D. Durand, *Credit-rating formulae, risk elements in consumer instalment financing*, <http://www.nber.org/chapters/c9265> (data dostępu: 14.05.2025).

zącymi klienta z instytucjami finansowymi³. Rozwój metod statystycznych oraz wprowadzenie rozwiązań opartych o uczenie maszynowe pozwoliły w ostatnich kilkunastu latach na daleko szerszą, głębszą i automatyczną analizę ryzyka. Praktyczne zastosowanie modelowania w tym zakresie w Polsce przedstawił w 2014 r. Karol Przanowski, proponując optymalizację procesu predykcji w systemach bankowych z wykorzystaniem *big data* za pomocą konkretnego modelu z wykorzystaniem generatora losowych danych portfela *consumer finance*⁴.

Ryzyko kredytowe, definiowane jako zagrożenie płynące ze strony kredytobiorcy, że nie spłaci w terminie lub w całości swoich zobowiązań, wraz z odsetkami oraz innymi opłatami należnymi wobec podmiotu kredytującego⁵, nie odpłynęło w siną dal. Pojawienie się modeli wykorzystujących *big data* i maszynowe uczenie znacznie zoptymalizowało detekcję niekorzystnych zjawisk oraz pozwoliło na bardziej subtelne analizy w tym obszarze. Odpowiedzią na zwiększone zapotrzebowanie na środki finansowe we współczesnym świecie oraz przejście dużej części gospodarki do świata Internetu było i jest nadal poszukiwanie, a także budowanie modeli ekonomicznych, statystycznych, behawioralnych⁶ celem ich zminimalizowania. Wykorzystanie danych o charakterze społecznym (z mediów społecznościowych) pozwala na stworzenie pełniejszego obrazu klienta, przez zbudowanie algorytmu uwzględniającego nie tylko dane związane z jego wykształceniem i zatrudnieniem lub historią kredytową, ale na analizę szeregu zachowań, do tej pory uykających badaniom ekonomicznym lub socjologicznym. Nowe rozwiązania technologiczne związane z skokowym rozwojem cyberprzestrzeni, procesem współdzielenia zasobów oraz wirtualnych środków płatniczych wymusiły zmianę podejścia do oceny ryzyka działalności kredytowej i gospodarczej. Właśnie ten behawioralny aspekt aktywności człowieka umożliwił zbudowanie rozwiązań nazywanych obecnie *social scoringiem*.

W świecie realnym, ale przede wszystkim wirtualnym, newralgicznym elementem spójnego koegzystowania i korzystania z zasobów jest reputacja budowana w oparciu o ocenę różnych podmiotów wchodzących w interakcje gospodarcze i społeczne oraz samą aktywność ocenianych. Zaufanie w platformach internetowych jest splotem bezpieczeństwa płatności, niezawodności,

³ A. Matuszyk, „*Credit scoring*” pozwala przyspieszyć proces przyznawania kredytu, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Credit-scoring-pozwala-przyspieszyc-proces-przyznawania-kredytu-409698.html> (data dostępu: 14.05.2025).

⁴ K. Przanowski, *Credit scoring w erze big-data. Techniki modelowania z wykorzystaniem generatora losowych danych portfela consumer finance*, Warszawa 2014, s. 46 i nast.

⁵ Zob. A. Kuchciński, *Ryzyko kredytowe w działalności banku*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2016, nr 2(48).

⁶ Zob. M. Lehmann, *Narzędzia wspomagające ocenę wiarygodności kredytowej podmiotów sektora MSP. Scoring behawioralny i scoring zysku*, „Zeszyty Studiów Doktoranckich Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu” 2009, nr 46.

akceptowalnego systemu rozstrzygania sporów oraz budowy systemu wzajemnych ocen, co przekłada się na reputację obszarze gospodarczym, społecznym i politycznym⁷. Na gruncie europejskiej kultury społecznej elementy związane oceną jednostki przez pryzmat jej zachowań legalnych, ale nieakceptowalnych społecznie czy politycznie budzi (odmiennie niż w Chinach) poważne wątpliwości, także prawne.

W Internecie każdy buduje swój własny ranking w oparciu o aktywność, głównie w mediach społecznościowych, ale nie tylko, bowiem równie istotne są mikroreakcje, czas przeglądania poszczególnych stron, blogów czy innych form aktywności w sieci. Dużą część danych przekazujemy dobrowolnie, godząc się na fakt, że nasze dane są walutą, którą płacimy za korzystanie z platform internetowych. Wiele z nich, zwłaszcza tych związanych z płatnościami za usługi i towary, rozbudowanych jest o system oceny stron umowy. Oceniana jest nie tylko terminowość, ale również sposób zapakowania, stosunek ceny do wartości towaru, dokładność opisu czy sposób reakcji na reklamacje, wątpliwości i pytania i szeregi innych aspektów. Akceptowalne koszty, w postaci danych, przeważają nad wątpliwościami prawnymi w zakresie dysponowania danymi o nas samych. Jednocześnie tworzą masę danych, które można podać zautomatyzowanej analizie.

Doświadczenia chińskie wyraźnie wskazują, że *social credit scoring* jest systemem głęboko ingerującym w życie społeczne oraz funkcjonowanie jednostki. Z jednej strony sama ocena obywateli jest bardziej obiektywna niż ocena tłumu, występująca w aplikacjach Uber czy Airbnb⁸. Z drugiej strony *social credit scoring* dzieli społeczeństwo, symplifikuje konteksty społeczne oraz dokonuje sztucznej standaryzacji. W ten sposób władza państwowa wykorzystuje profilowanie, za pomocą którego dyskryminuje pewne grupy społeczne lub etniczne oraz modyfikuje zachowania społeczne⁹. Dlatego warto się zastanowić, czy w instytucje kredytowe oraz banki są uprawnione do stosowania modeli wykorzystujące dane społeczne. Innymi słowy czy *social scoring* może być używany w procesie przyznawania kredytu bądź pożyczki.

Ocena zdolności kredytowej – aktualne regulacje prawne

Obecnie obowiązujące w Polsce unormowanie regulujące zasady oceny konsumentów w trakcie procedury ubiegania się o kredyt wynikają z art. 9

⁷ D. Mac Sithigh, M. Siems, *The Chinese social credit system: a model for other countries?*, „Modern Law Review” 2019, vol. 82(6), s. 1034–1071, DOI: 10.1111/1468-2230.12462.

⁸ Ibidem.

⁹ F. Liang, Y. Chen, *The making of „good” citizens: China’s social credit systems and infrastructures of social quantification*, „Policy & Internet” 2022, vol. 14, s. 114–135, DOI: 10.1002/poi3.291.

ust. 1 i 2 ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim. Podmiot udzielający kredytu, niebędący bankiem lub inną instytucją ustawowo upoważnioną do udzielania kredytów, przed zawarciem umowy o kredyt konsumencki jest zobowiązany do dokonania oceny zdolności kredytowej konsumenta. Podstawą oceny zdolności kredytowej są informacje uzyskane od konsumenta lub pozyskane z odpowiednich baz danych lub zbiorów danych kredytodawcy¹⁰. Jednocześnie konsument jest zobowiązany do przedstawienia, na żądanie kredytodawcy, dokumentów i informacji niezbędnych do dokonania oceny zdolności kredytowej. Bank udzielający kredytu, w świetle art. 70 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawa bankowe¹¹, dokonuje oceny zdolności kredytowej kredytobiorcy, rozumianej jako zdolność do spłaty zaciągniętego kredytu wraz z odsetkami w terminach określonych w umowie. Ocena ta następuje na podstawie dokumentów przedłożonych przez kredytobiorcę na żądanie banku wraz z informacjami niezbędnymi do dokonania oceny tej zdolności.

Kredytodawca, dokonując oceny posiadanych i uzyskanych informacji, ocenia, czy są one wystarczające do zmierzenia zdolności kredytowej. Okolicznościami wpływającymi na ocenę są sytuacja osobista klienta, jak np. wiek, wykształcenie, stan rodzinny, a także aktualna sytuacja finansowa. Dokonując oceny, może także się oprzeć o wcześniejszą wiedzę o sytuacji finansowej klienta¹², jak np. spłaty wcześniejszych kredytów i pożyczek, wpływy i obrót na rachunek bankowy, posiadane zobowiązania długo i krótko terminowe względem instytucji finansowych i innych.

Cel oceny zdolności kredytowej, powiązany z obowiązkiem informacyjnym o podstawach oceny oraz jej wyniku, jest wieloraki – od zabezpieczenia interesów banku po ochronę całego systemu bankowego w sytuacji przyznawania „łatwych” kredytów osobom, które ich raczej nie spłacą. Jednym z głównych elementów obowiązku informacyjnego jest zrównoważanie asymetrii między profesjonalistą a konsumentem w zakresie wiedzy o ryzyku i warunkach udzielenia kredytu, zwłaszcza o długim terminie spłaty¹³. Jednocześnie komunikat o przyznaniu kredytu, w sytuacji nierzetelnej oceny dokonanej przez bank, może wzbudzić fałszywe poczucie po stronie klienta, że jego zdolność kredytowa jest dobra, a zatem poradzi on sobie ze spłatą przyszłych zobowiązań. Ocena zdolności kredytowej stanowi jeden z czynników, obok wysokości miesięcznej raty spłaty kredytu, wpływających na ostateczną decyzję o zaciągnięciu zobowiązania długoterminowego. Ochrona klienta przez przekazanie szczegółowej oceny wraz wyjaśnieniem dlaczego i w oparciu o jakie dane została

¹⁰ Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1028 z późn. zm.).

¹¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 2488 z późn. zm.).

¹² Zob. A. Nierodka, *Zdolność kredytowa*, [w:] A. Nierodka, I. Heropolitańska, T. Zdziarski, *Kredyty, pożyczki i gwarancje bankowe*, Warszawa 2021.

¹³ M. Kotlarz, *Ocena zdolności kredytowej w prawie i orzecznictwie europejskim*, „Przegląd Sądowy” 2023, nr 11–12, s. 124–138.

decyzja, jest szczególnie ważna w sytuacji, gdy ocena w jednym podmiocie wypadnie pozytywnie, a w drugim negatywnie, bowiem daje złudne poczucie, że jeden bank jest „dobry”, a drugi „zły”. Co prawda różnice w ocenie zdolności kredytowej mogą wynikać z przyjętych różnych zasad polityki kredytowej, odmiennego poziomu akceptowalnego ryzyka kredytowego¹⁴ czy pośrednio polityki rozwoju banku na tle konkurencji oraz odmiennej diagnozy sytuacji makro i mikroekonomicznej w kraju, jednak zastosowanie zasady wyłączenia może osłabić błędne odczucia potencjalnych klientów.

W 2019 r., w wyniku implementacji rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych¹⁵, do polskiego porządku prawnego dodano do ustawy Prawo bankowe art. 70a¹⁶, tj. obowiązek wyjaśnienia dokonanej oceny zdolności kredytowej wnioskującego. Obowiązek ten chroni nie tylko konsumenta w zakresie podjęcia chociażby decyzji o podpisaniu zobowiązania, ale także umożliwia poprawę czynników negatywnie wpływających na tę zdolność przez potencjalnego klienta w przyszłości. Dlatego ważne jest, aby bank udzielał informacji rzetelnie, w sposób jasny i zrozumiały dla klienta. Jak wyjaśniła Komisja Nadzoru Finansowego, odpowiedź przygotowywana w oparciu o wspomniany art. 70a musi być zindywidualizowana, szczegółowa oraz obligatoryjna – winna zawierać informację na temat środków, które może podjąć wnioskujący, aby w przyszłości decyzja o przyznaniu kredytu była pozytywna. Nie mogą zatem to być tylko informacje o kategoriach demograficznych i społecznych oraz finansowych podlegających ocenie, ale jak dany element został oceniony i dlaczego¹⁷.

Podobny obowiązek oceny zdolności kredytowej, wynikający z art. 9 ustawy o kredycie konsumenckim, powiązany jest z obowiązkiem informacyjnym o warunkach, sposobie i wyniku oceny. Przyjęta metoda oceny zdolności kredytowej musi być obiektywna, realna, możliwa do ponownej weryfikacji przez inny podmiot. Jak podnosi Tomasz Czech, kredytodawca podczas oceny zdol-

¹⁴ A. Nierodka, op. cit.

¹⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.U. UE L z 2016 r., Nr 119, s. 1 z późn. zm.).

¹⁶ Ustawa z dnia 21 lutego 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z zapewnieniem stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.U. poz. 730).

¹⁷ Komunikat Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego w sprawie realizacji przez banki i inne instytucje ustawowo upoważnione do udzielania kredytów prawa wnioskującego o kredyt do uzyskania wyjaśnień na temat dokonanej oceny zdolności kredytowej, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Komunikat_UKNF_ws_prawa_do_uzyskania_wyjasnien_nt_oceny_zdolnosci_kredytowej_wersja_szczegolowa_70332.pdf (data dostępu: 14.05.2025).

ności kredytowej może oprzeć się o dowolne, acz weryfikowalne i obiektywne, źródła „o charakterze wewnętrznym (np. obrotów na rachunkach bankowych konsumenta) oraz zewnętrznych (np. dostępnych w Internecie, dostarczanych przez podmioty trzecie, wynikających z Krajowego Rejestru Zadłużonych oraz innych rejestrów publicznych”¹⁸. Kredytodawca ma swobodę wyboru źródeł informacji o kliencie, tzn. czy skorzysta tylko ze źródeł wewnętrznych, czy zażąda dodatkowych informacji i zaświadczeń od klienta lub też sięgnie po źródła całkowicie zewnętrzne.

Przyjęcie rozwiązań prawnych, obligujących banki oraz instytucje pożyczkowe do korzystania z baz danych, zachęca wprost do podejmowania analizy oceny ryzyka kredytowego oraz zdolności kredytowej w sposób zautomatyzowany, bez udziału człowieka. W świetle art. 105a ust. 1a ustawy Prawo bankowe banki, instytucje udzielające kredytów oraz podmioty pożyczkowe mogą – w celu oceny zdolności kredytowej i analizy ryzyka kredytowego – podejmować decyzje, opierając się wyłącznie na zautomatyzowanym przetwarzaniu, w tym profilowaniu danych osobowych, stanowiących również tajemnicę bankową. Osoba poddana ocenie kredytowej w sposób zautomatyzowany musi uzyskać stosowne wyjaśnienia co do podstaw podjętej decyzji. W sytuacji gdy się nie zgadza z oceną lub ocena ta została wydana w oparciu o błędne dane, klient ma prawo do uzyskania interwencji ludzkiej w celu weryfikacji i wydania ponownej oceny oraz do wyrażenia własnego stanowiska.

Katalog danych objętych analizą automatyczną jest katalogiem otwartym, a wyliczenie wyrażone w art. 105a ust. 1b ma charakter przykładowy, obejmujący swym zakresem dane społeczno-demograficzne oraz dane dotyczące zobowiązań finansowych. Jednak należy podnieść, że dane brane do oceny są danymi niezbędnymi z uwagi na cel i rodzaj kredytu. Słusznie argumentuje Arwid Mednis, że „działanie modeli analitycznych wymaga dostępu do różnych danych, których kategorie nie mogą być z góry ustalone. Zdolność kredytowa może zależeć od tak wielu czynników i zmiennych, że ich ustalenie w wyczerpujący sposób byłoby niecelowe”¹⁹. Niektóre dane cechują się dużą zmiennością w czasie, a ponadto wzrost możliwości analitycznych współczesnych algorytmów pozwala na dokonanie głębszej oceny ryzyka kredytowego w oparciu dane, które jakiś czas temu nie były uznawane za przydatne do dokonania takiej oceny. Istotne, aby dane przetwarzane nie były danymi wrażliwymi, co wynika wprost z art. 9 ust. 1 RODO.

W świetle przepisów unijnych profilowanie (na gruncie polskiego prawa bankowego dozwolone) oznacza dowolną formę zautomatyzowanego przetwarzania danych osobowych, które polega na wykorzystaniu danych osobowych do oceny niektórych czynników osobowych osoby fizycznej, w szczególności do

¹⁸ T. Czech, *Kredyt konsumencki. Komentarz*, Warszawa 2023, komentarz do art. 9.

¹⁹ A. Mednis, [w:] A. Mikos-Sitek, P. Zapadka (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2022, komentarz do art. 105a.

analizy lub prognozy aspektów dotyczących jej sytuacji ekonomicznej, wiarygodności, zachowania, lokalizacji lub przemieszczania się (*vide* art. 4 pkt 34 RODO). Szereg tych czynników rozpatrywanych osobno niewiele może powiedzieć o potencjalnym kliencie, jednak pewne powtarzalne cechy pozwalają wyciągnąć wnioski, przekładając się na ocenę ryzyka kredytowego.

Z kolei w świetle art. 22 RODO zautomatyzowane podejmowanie decyzji w indywidualnych przypadkach, w tym profilowanie, co do zasady jest niedozwolone, poza wyjątkami przewidzianymi przez przepisy. Wśród tych wyjątków są umowy zawierane na podstawie decyzji automatycznych – w naszym przypadku oceny zdolności kredytowej i decyzji o przyznaniu tego kredytu. Warto podkreślić, że bank/instytucja kredytowa przed złożeniem wniosku o kredyt lub pożyczkę zobligowany jest do wyraźnego poinformowania, że ocena jego zdolności kredytowej podlegać będzie ocenie przez system automatyczny, a następnie klient w sposób wyraźny winien zamanifestować zgodę. Dopiero złożone świadczenie o wyrażeniu zgody na automatyczną ocenę powinno umożliwiać przejście do kolejnego kroku, tj. złożenia wniosku kredytowego. Nie może to być zgoda dorozumiana, np. złożenie wniosku o przyznanie kredytu lub też zalogowanie się do systemu bankowego/kredytowego nie jest równoważne z wyrażeniem zgody na ocenę automatyczną.

Osoba, której dane dotyczą, ma prawo do tego, by nie podlegać decyzji, która opiera się wyłącznie na zautomatyzowanym przetwarzaniu, w tym profilowaniu, i wywołuje wobec klienta skutki prawne lub w podobny sposób istotnie na niego wpływa. Równocześnie bank lub inna instytucja kredytowa musi wdrożyć środki odwoławcze od zautomatyzowanej oceny kredytowej oraz stworzyć system ochrony praw, wolności i prawnie uzasadnionych interesów osoby, której dane dotyczą. Ponowna weryfikacja musi odbywać się z udziałem człowieka, a potencjalny klient ma prawo do wyrażenia własnego stanowiska i do zakwestionowania decyzji.

Automatyczne rozstrzygnięcia nie mogą być podnajmowane w oparciu o dane wrażliwe, intymne, bowiem nawet świadoma zgoda zainteresowanego w tym zakresie nie jest skorelowana z celem określonym w przepisach art. 9 ust. 2a i g RODO. Nie zmienia to jednak faktu, że aktualne możliwości profilowania automatycznego, np. w oparciu o dane z ruchu w sieciach społecznościowych, pozwalają na stworzenie bardzo dokładnej charakterystyki osoby, bez korzystania z danych wrażliwych. Badania chociażby Michał Kosińskiego pokazują, że zdjęcie twarzy osoby może ujawnić poglądy polityczne²⁰ lub orientację seksualną.

Szerokie dane z ruchu internetowego, zwłaszcza na platformach społecznościowych, zawierają równie istotne informacje, które po odpowiedniej obró-

²⁰ M. Kosinski, P.K. Hambatta, Y. Wang, *Facial recognition technology and human raters can predict political orientation from images of expressionless faces even when controlling for demographics and self-presentation*, „American Psychologist” 2024, DOI: 10.1037/AMP0001295.

ce, klasyfikacji oraz kategoryzacji mogą pozwolić na wyłonienie grup, będące nie tylko celem określonej kampanii marketingowej, ale także dopasowują produkt, w tym finansowy, opowiadający ich potrzebom, ale również zapewniające minimalizację ryzyka kredytowego. Profilowanie konsumentów przez instytucje bankowe i pożyczkowe było do tej pory obiecującym kierunkiem rozwoju technologii na usługach branży finansowej. Jednak wejście 2 lutego 2025 r. regulacji AI Act skutkowało koniecznością rezygnacji z wykorzystywania social scoringu. Wynika to z zakwalifikowania systemów sztucznej inteligencji opartych o dane behawioralne jako systemów sztucznej inteligencji wysokiego ryzyka. Jednocześnie nowe regulacje wprost zakazują posługiwania się social scoringiem do oceny jednostki w sferze publicznej oraz prywatnej.

Nowa dyrektywa o kredycie konsumentkim²¹

Wychodząc naprzeciw skokowemu wzrostowi możliwości sztucznej inteligencji, jesienią 2023 r. przyjęto dyrektywę zmieniającą regulacje m.in. w zakresie oceny kredytowej podczas udzielania kredytów konsumenckich. Skupiając się na tym aspekcie, warto wskazać, że w preambule dyrektywy (58) wyraźnie podkreślono, iż ocena zdolności kredytowej powinna opierać się na istotnych informacjach dotyczących sytuacji finansowej i ekonomicznej konsumenta. Jednocześnie, zbierając dane, należy kierować się zasadą minimalizacji danych osobowych, co wyraźnie wynika z przepisów RODO. Analizowane dane winny być kompleksowe i zupełne, dopasowane do rodzaju, wartości oraz ryzyka kredytowego. Podkreślono przy tym zakaz wykorzystywania danych wrażliwych oraz, co należy podkreślić, danych pozyskanych z mediów społecznościowych.

Dyrektywa była procedowana w trakcie trwającego procesu legislacyjnego dotyczącego sztucznej inteligencji, a zatem przyjęte analizy oraz rekomendacje w tym zakresie również zostały wprowadzone do dyrektywy kredytowej. Przyjęto, że systemy AI wykorzystywane do przeprowadzania punktowej oceny kredytowej lub oceny zdolności kredytowej osób fizycznych należy klasyfikować jako systemy AI wysokiego ryzyka, ponieważ decydują one o dostępie tych osób do zasobów finansowych lub podstawowych usług społecznych, takich jak mieszkalnictwo, energia elektryczna i usługi telekomunikacyjne.

Sama ocena zdolności kredytowej, zgodnie z art.18 CCDII, ma się opierać na analizie informacji o dochodach i wydatkach konsumenta oraz innych warunkach finansowych i ekonomicznych. Informacje te mogą obejmować dowody potwierdzające dochody lub dowody istnienia innych źródeł spłaty, infor-

²¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/2225 z dnia 18 października 2023 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę 2008/48/WE (Dz.U. UE L z 2023 r., poz. 2225 z późn. zm.), dalej jako CCDII.

macje o aktywach i zobowiązaniach finansowych lub informacje o innych zobowiązaniach finansowych. Jak wcześniej wskazano, nie można wykorzystywać danych wrażliwych. Jednocześnie podkreślono, że sieci społecznościowe nie uznaje się za źródło zewnętrzne. Wszelkie informacje o sytuacji finansowej kredytobiorcy muszą być odpowiednio zweryfikowane w sposób niezależny.

Pozostawiono możliwość dokonania oceny zdolności kredytowej w postaci zautomatyzowanego przetwarzania danych osobowych – art 18 ust 8 CCDIII. Jednocześnie państwa członkowskie mają zapewnić realizację prawa obejmującego zażądania i uzyskania od kredytodawcy interwencji człowieka wraz z prawem do: a) zażądania i uzyskania od kredytodawcy jasnego i zrozumiałego wyjaśnienia oceny zdolności kredytowej, w tym logiki i ryzyk uwzględnionych w toku zautomatyzowanego przetwarzania danych osobowych, a także jego znaczenia i wpływu na decyzję; b) przedstawienia kredytodawcy swojego stanowiska; c) zażądania przeglądu oceny zdolności kredytowej i decyzji o udzieleniu kredytu przez kredytodawcę. Państwa członkowskie zapewniają, aby konsument był informowany o prawie, o którym mowa w akapicie pierwszym, co realizuje zasadę informowania oraz pozwala konsumentowi na przygotowanie się do wypełnienia zobowiązań na podstawie umowy o kredyt.

Zgodnie z art. 19 ust. 5 CCD II kredytodawcy i pośrednicy kredytowi nie mogą przetwarzać danych wrażliwych, zdefiniowanych w art. 9 ust. 1 RODO, oraz danych osobowych przetworzonych z sieci społecznościowych. Zakaz ten obejmuje także tego typu dane znajdujące się w bazach wykorzystywanych do oceny zdolności kredytowej. Innymi słowy musi istnieć mechanizm wskazujący na rodzaj i zakres danych oraz możliwości techniczne wyłącznie z tego typu baz. Oczywiście na marginesie rozważań pozostaje kwestia, czy baza ma być poddana weryfikacji i czyszczeniu przez podmiot, który prowadzi bazę, czy też podmiot korzystający z danej bazy.

W świetle nowych przepisów kredytobiorcy muszą wiedzieć, jakie dane zostały wykorzystane, jakie jest znaczenie poszczególnych danych na tle innych, w jako sposób zostały one skorelowane z innymi danymi. Informacje te są niezbędne do wychwytywania ewentualnych przekłamań oraz stronniczości przez potencjalnego klienta²². Dodatkowym aspektem prawa do informacji w ramach usług kredytowych jest obowiązek wyjaśniania stosowanych algorytmów.

Transpozycja dyrektywy musi nastąpić do 20 listopada 2025 r., natomiast nowe przepisy muszą obowiązywać najpóźniej od 20 listopada 2026 r.

²² E. Arroyo Amayuelas, *A Third Directive on consumer credit*, „European Review of Contract Law” 2024, vol. 20, nr 1, s. 1–24, DOI: 10.1515/ercl-2024-2001.

Unijny zakaz algorytmów opartych o behawioryzm człowieka

Wspomniane prace nad aktem o sztucznej inteligencji zakończyły się uchwaleniem rozporządzenia o sztucznej inteligencji²³, w którym przyjęto całkowity zakaz stosowania rozwiązań typu *social scoring*. Jest to konsekwencja przyjętego założenia co do regulacji AI, przedstawionego w *Białej księdze* z 2020 r.²⁴ W pracach nad AI Act za punkt wyjścia przyjęto, że wykorzystywanie sztucznej inteligencji może mieć wpływ na wartości, na których zbudowana jest Unia, i prowadzić do naruszenia praw podstawowych. Dlatego też w toku prac legislacyjnych słusznie przyjęto ograniczenia w tym obszarze.

Zgodnie z art. 5 ust. 1 pkt c AI Act zakazuje się: wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku lub wykorzystywania systemów AI na potrzeby oceny lub klasyfikacji osób fizycznych lub grup osób prowadzonej przez określony czas na podstawie ich zachowania społecznego lub znanych, wywnioskowanych lub przewidywanych cech osobistych lub cech osobowości, kiedy to *scoring* społeczny prowadzi do jednego lub obu z następujących skutków: (i) krzywdzącego lub niekorzystnego traktowania niektórych osób fizycznych lub grup osób w kontekstach społecznych, które nie są związane z kontekstami, w których pierwotnie wygenerowano lub zebrano dane; (ii) krzywdzącego lub niekorzystnego traktowania niektórych osób fizycznych lub grup osób, które jest nieuzasadnione lub nieproporcjonalne do ich zachowania społecznego lub jego wagi.

Innymi słowy zakazano wykorzystywania systemów punktacji społecznej (*social scoring*) przez wszystkie podmioty korzystające z rozwiązań opartych o AI, zwłaszcza w sferze gospodarczej. Ponadto w świetle AI Act, zwłaszcza załącznika III, systemy AI przeznaczone do stosowania do celów oceny zdolności kredytowej osób fizycznych lub ustalenia ich punktowej oceny kredytowej, z wyjątkiem systemów AI wykorzystywanych w celu wykrywania oszustw finansowych uznane zostały za systemy wysokiego ryzyka. Przyjęcie takiej klasyfikacji wymaga spełnienia dodatkowych obowiązków przez prowadzących do użytku, użytkowników takiego systemu – od zarządzania ryzykiem, po dodatkowe obowiązki informacyjne. W odniesieniu do dostawców będących instytucjami finansowymi, z uwagi na fakt obligatoryjnego zapewniania zarządzania wewnętrznego, przyjęto, że te obowiązkowe wewnętrzne procedury

²³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1689 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji, tekst mający znaczenie dla EOG, Dz.U. UE L z 2024 r., poz. 1689).

²⁴ Biała księga w sprawie sztucznej inteligencji. Europejskie podejście do doskonałości i zaufania z dnia 19.2.2020, wersja polska, COM(2020) 65 final.

spełniają wymagania wprowadzenia szczególnych rozwiązań w zakresie zarządzania systemami AI wysokiego ryzyka (art. 17 AI Act).

W AI Act przyjęto, że systemy AI, które umożliwiają prowadzenie wobec osób fizycznych przez podmioty publiczne lub prywatne scoringu obywateli, mogą prowadzić do dyskryminacyjnych wyników i wykluczenia pewnych grup, a także naruszać prawo do godności i niedyskryminacji oraz wartości, jakimi są równość i sprawiedliwość. Takie systemy AI oceniają lub klasyfikują osoby fizyczne lub grupy osób fizycznych na podstawie wielu punktów danych dotyczących ich zachowań społecznych w wielu kontekstach lub na podstawie znanych, wywnioskowanych lub przewidywanych cech osobistych lub cech osobowości w określonych przedziałach czasowych. Ocena społeczna tym samym może prowadzić do krzywdzącego lub niekorzystnego traktowania osób fizycznych lub całych ich grup w kontekstach społecznych, które nie są związane z kontekstem, w którym pierwotnie wygenerowano lub zgromadzono dane, lub do krzywdzącego traktowania, które jest nieproporcjonalne lub nieuzasadnione w stosunku do wagi ich zachowań społecznych. Należy zatem zakazać systemów AI, w których stosuje się takie niedopuszczalne praktyki scoringu obywateli, które wywołują szkodliwe lub niekorzystne skutki. Jednocześnie przyjęto, że ograniczenie nie powinno mieć wpływu na legalne praktyki oceny osób fizycznych, które są stosowane w konkretnym celu zgodnie z prawem Unii i prawem krajowym (pkt 31 preambuły AI Act).

Konkluzja – alternatywne modele oceny kredytowej

Analizując przepisy dotyczące sztucznej inteligencji oraz regulacje związane z oceną kredytową, należy stwierdzić, że wprowadzona została wyraźna granica między dopuszczalnym korzystaniem z zautomatyzowanej analizy zdolności kredytowej a niedopuszczalnym stosowaniem social scoringu. Nowe regulacje unijne i krajowe wskazują, że ocena zdolności kredytowej powinna opierać się wyłącznie na danych finansowych i ekonomicznych, przy jednoczesnym poszanowaniu zasad przejrzystości, niedyskryminacji i prawa do prywatności. Z tego powodu korzystanie z danych z mediów społecznościowych w procesie udzielania kredytów jest zabronione, a każda decyzja automatyczna musi pozostawiać klientowi możliwość odwołania się do oceny przeprowadzonej przez człowieka. Analiza przepisów unijnych i krajowych wyraźnie wskazuje na zmianę spostrzegania rozwiązań opartych o behawioralne zachowania konsumentów oraz wykorzystania AI w procesie oceny kredytowej, od początkowego dopuszczenia w obrocie gospodarczym do przyjęcia obecnie całkowitego zakazu stosowania punktacji społecznej. Konieczne jest uwzględnienie zasad przejrzystości, uczciwości i niedyskryminacji, które powinny być integralną częścią każdego systemu opartego na sztucznej inteligencji. Ponad-

to instytucje finansowe powinny być zobowiązane do regularnej oceny i monitorowania skutków stosowania systemów oceny kredytowej, aby zapobiec potencjalnym negatywnym konsekwencjom dla konsumentów. W efekcie od 2 lutego 2025 r. ustawodawca ustanawia wyraźny zakaz stosowania social scoringu, dając pierwszeństwo ochronie praw podstawowych i interesów jednostki przed potencjalnymi nadużyciami ze strony technologii. Wprowadzone rozwiązania legislacyjne wyraźnie wywodzą się z idei ochrony praw podstawowych oraz budowania AI dla dobra człowieka. Prymat ludzkości nad sztuczną inteligencją, badanie, projektowanie oraz wdrażanie rozwiązań dla jego dobra, rozwoju społeczeństwa i subsydiarność, przy zachowaniu kluczowych wartości państwa demokratycznego, jest fundamentem rozwoju nowych technologii.

Ryzyko związane z wprowadzeniem social scoringu w połączeniu z *big data* i uczeniem maszynowym jest na tyle duże, że w demokratycznym państwie prawa nie należy go stosować ani w usługach publicznych, ani w sferze prywatnej. Przemawia za tym potencjalne naruszenie prawa do prywatności oraz podstawowych wartości europejskich. Jednocześnie w państwach zachodnich powszechnie akceptuje się automatyzację i kwantyfikację w postaci ratingów kredytowych, które będą rozwijane w granicach wskazanych przez dyrektywę kredytową i AI Act. W tym kontekście alternatywne formy oceny kredytowej oparte na *big data* mogą się rozwijać, choć w Unii Europejskiej widać wyraźne ograniczenia dla nowych rozwiązań.

Wykaz literatury

- Arroyo Amayuelas E., *A Third Directive on consumer credit*, „European Review of Contract Law” 2024, vol. 20, nr 1, DOI: 10.1515/ercl-2024-2001.
- Czech T., *Kredyt konsumencki. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2023.
- Durand D., *Credit-rating formulae, risk elements in consumer instalment financing*, <http://www.nber.org/chapters/c9265>.
- Kosinski M., Hambatta P.K., Wang Y., *Facial recognition technology and human raters can predict political orientation from images of expressionless faces even when controlling for demographics and self-presentation*, „American Psychologist” 2024, DOI: 10.1037/AMP0001295.
- Kotlarz M., *Ocena zdolności kredytowej w prawie i orzecznictwie europejskim*, „Przegląd Sądowy” 2023, nr 11–12.
- Kuchciński A., *Ryzyko kredytowe w działalności banku*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2016, nr 2(48).
- Lehmann M., *Narzędzia wspomagające ocenę wiarygodności kredytowej podmiotów sektora MSP. Scoring behawioralny i scoring zysku*, „Zeszyty Studiów Doktoranckich Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu” 2009, nr 46.
- Liang F., Chen Y., *The making of „good” citizens: China’s social credit systems and infrastructures of social quantification*, „Policy & Internet” 2022, vol. 14, DOI: 10.1002/poi3.291.

- Mac Síthigh D., Siems M., *The Chinese social credit system: a model for other countries?*, „Modern Law Review” 2019, vol. 82(6), DOI: 10.1111/1468-2230.12462.
- Matuszyk A., „Credit scoring” pozwala przyspieszyć proces przyznawania kredytu, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Credit-scoring-pozwala-przyspieszyc-proces-przyznawania-kredytu-409698.html>.
- Mikos-Sitek A., Zapadka P. (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.
- Nierodka A., *Zdolność kredytowa*, [w:] A. Nierodka, I. Heropolitańska, T. Zdziarski, *Kredyty, pożyczki i gwarancje bankowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Przanowski K., *Credit scoring w erze big-data. Techniki modelowania z wykorzystaniem generatora losowych danych portfela consumer finance*, Wyd. SGH, Warszawa 2014.
- Stiglitz J.E., Weiss A., *Credit rationing in markets with imperfect information*, „American Economic Review” 1981, vol. 71(3).

Summary

Social scoring in credit services in the context of artificial intelligence laws

Keywords: artificial intelligence law, artificial intelligence act, social scoring, credit scoring.

The use of artificial intelligence (AI) in the financial sector has garnered increasing attention in recent years, particularly in credit assessment and risk management. One of the innovative tools employed by financial institutions is social scoring, which utilises social media data to analyse a borrower's profile. This article aims to determine whether the use of social scoring in financial services complies with the new EU legislation. The article aims to demonstrate that the use of social scoring and artificial intelligence in financial services significantly violates the right to privacy, creating a high risk of unequal treatment and discrimination in the credit assessment process. The paper employs a dogmatic-legal approach, analysing provisions of Polish banking law and EU regulations concerning behavioural assessment using artificial intelligence in credit services. Subsequently, it examines current legal frameworks allowing for behavioural analysis in financial services, followed by an exploration of new regulations stemming from legislation on artificial intelligence. In conclusion, the fundamental values that limit social scoring were emphasised, and directions for the development of alternative forms of credit assessment were identified. Considering current regulations, the permissible use of automated creditworthiness analysis, based on financial and economic data, has been clearly distinguished from the prohibited practice of social scoring. The use of information from social media in the decision-making process is forbidden, and every automated decision must allow for an appeal to a human-conducted assessment.

